

turmiljövården och konstvetenskapen har fått upp ögonen för en period som förut betraktats som fullständigt ointressant ur en arkitekturhistorisk aspekt, till skillnad från forskare inom sociologi och etnologi som tidigt engagerade sig i förortsproblematiken.

Ett tecken på detta nyvaknade intresse är att det nu har kommit ut en bok som behandlar rekordårens byggande, 1961–1975, ur arkitektonisk synvinkel. *Rekordåren – en epok i svenskt bostadsbyggande* är en antologi redigerad av Thomas Hall, professor i konstvetenskap. Målet är att beskriva epokens specifika förutsättningar utifrån flera perspektiv och därmed tränga bakom den negativa schablonbild som länge varit allena rådande.

Kristian Berg inleder med en kort redogörelse för miljonprogrammet som forskningsfält och beskriver därefter på ett klargörande sätt den politiska bakgrunden till den kraftigt ökade bostadsproduktionen under 1960-talet. Samme författare belyser föredömligt det rådande arkitekturidealet genom att följa debatten i olika facktidskrifter och juryutlåtanden. Berg konstaterar att den estetiska diskussionen inte sällan överskuggades av produktionstekniska och socioekonomiska argument.

Sonja Vidén presenterar en ambitiös genomgång av rekordårens byggnadsteknik, material och formspråk utifrån studier av olika geografiskt spridda bostadsområden i Sverige. Hon visar på en rik variation och slår fast att varken betongelement eller höghus är typiskt för epokens bostadsbyggande. Friliggande trevåningshus med tegelklädda fasader utgör i själva verket majoriteten av hus byggda under 60- och 70-talen. I ett annat kapitel redogör Vidén på liknande sätt för den vård och förändring som bebyggelsen genomgått under årens lopp. Även här finns en stor spännvidd av åtgärder – alltifrån kontinuerligt underhåll till nya fasadmaterial och demontering – beroende bl.a. på sociala, ekonomiska och tekniska faktorer.

Lisbeth Söderqvist analyserar de inblandade aktörernas ansvar och inflytande på bebyggelseutvecklingen utifrån några fallstudier i Stockholm med omnejd. Söderqvist beskriver processen bakom gestaltningen och tillkomsten av ett par bostadsområden genom intervjuer och samtidsdokument, en problematik som hon utvecklar vidare i doktorsavhandlingen *Rekordår och miljonprogram. Flerfamiljshus i stor skala*.

Stina Hagelqvist och Martin Rörby ger i sin kortfattade redogörelse för rekordårens brittiska motsvarighet ett välgörande perspektiv på det som kanske ofta be-

traktas som ett svenskt fenomen. Fler utblickar på efterkrigstidens bostadsbyggande utanför Sveriges gränser är ett viktigt fält för framtida studier.

Thomas Hall diskuterar slutligen det dilemma som uppstått mellan bevarandebeståndet av den ursprungliga arkitektoniska särarten och kravet på en attraktiv förnyad boendemiljö som följer dagens ideal. Det är angeläget att finna en lösning där en förbättring sker med en respekt och förståelse för husens historia och egenart – ett förhållningssätt som länge varit en självklarhet när det gäller den äldre byggnadskonsten.

Rekordåren – en epok i svenskt bostadsbyggande ger en väl sammansatt bild av miljonprogrammet. Genom sin breda infallsvinkel och ansats att beskriva såväl den samhällspolitiska och estetiska debatten som de byggnadstekniska förutsättningarna fyller antologin en kunskapslucka på ett nyanserat och insiktsfullt sätt. Antologin borde läsas av alla som i något avseende berörs av dessa bostadsmiljöer som är många människors hem och en omistlig del av det svenska 1900-talets historia.

Anna Ingemark, Malmö

Åsa Ahrland: *Trädgårdsväxter i historiska källor. En metodstudie av källmaterialet kring Övedskloster*. Stad & Land nr 152: 1997/MOVIUM, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp 1998. 80 s., ill., ISBN 91-576-5398-4.

Den som på allvar vill studera trädgårdens historia i någon form eller något sammanhang, måste med nödvändighet ganska snart ta sig förbi de lättillgängliga tryckta och sammanfattande läroböckerna och leta sig in i arkiven, stora och offentliga som små och privata. Detta är en självklarhet för alla som verkar inom historiedisciplinerna, men har långt ifrån alltid utgjort "the mainstream" för trädgårdsfolket. Konsthistoriker har förvisso banat väg i huvudfåran till ritningar och kartor, etnologer till uppteckningar och foton i folkminnesarkiv och museer, historiker till oöverskådliga travar av handskrifter i rikets arkiv, medan arkeologerna pekat med hela handen ut i fält. Det primära källmaterialet utgörs ju av materia, inte av ord, hävdar de. Få har däremot ställt trädgårdshistorikerns många frågor. Ännu färre har beaktat trädgårdsväxternas fascinerande historiska spektrum: vilka var och är de, hur många handlar det om, vilka är deras namn, när kom de till landet, hur odlades de och när och var och av vem? Och

hur spreds de? Är det sant att man odlade bananer, apelsiner och ananas i Sverige på 1800-talet? Hur skall man få svar på alla dessa frågor?

I ett nyligen utkommet arbete tacklar hortonomen och den nuvarande park- och trädgårdsexperten vid Riksantikvarieämbetets kunskapsavdelning i Stockholm Åsa Ahrland dessa frågor. Hon gör vad ingen tidigare gjort. Hon tar en anläggning, Övedsklosters gods i Skåne, med vilken hon genom flera tidigare och förtjänstfulla trädgårdshistoriska arbeten är väl bekant. Hon sätter sig i gårdens arkiv och i andra godsarkiv, offentliga arkiv och bibliotek, och systematiserar under ett års tid de olika kategorierna av dokumentärt källmaterial för att se vad det har att säga om just växtmaterialets sammansättning (arter och sorter), användning, skötsel och anskaffning. *Trädgårdsväxter i historiska källor* handlar förvisso om Övedskloster, men tecknar vare sig godsets historia eller redovisar dess historiska växtanvändning. Till det skulle krävas helt andra resurser, inte minst ett noggrant studium av anläggningen i fält med alla möjliga arkeologiska kompletterande undersökningar. Nej, arbetet mjölkar istället tålmodigt arkivens akter och filer i sitt letande efter allt som kan avslöja något om trädgårdens växtmaterial. Och än mera, alla spår, antydningar eller dofter av det som kan anas ha något med "trädgård" och växter att göra. Arbetets begränsning och klara syfte blir därför också dess styrka. Genom att renodla infallsvinkeln och begränsa frågeställningarna vinner Ahrland generalitet, och de allmängiltiga metodproblemen om hur vi verkligen skall kunna få svar på frågorna ovan aktualiseras.

Boken består av två huvudkapitel. I det första presenteras och genomgås de åtta kategorier av källmaterial om Övedskloster som behandlas: 1) räkenskaper, 2) dagböcker och minnesanteckningar, 3) korrespondens, 4) periodica, 5) litteratur, 6) ritningar och planer 1752–1974, 7) kartor 1646–1973 och 8) bilder 1680–1975. I det andra kapitlet presenteras källmaterial och litteratur av allmän karaktär, som 1) källor till andra anläggningar, 2) trädgårdslitteratur och 3) priskuranter och sortimentslistor.

Ahrland konstaterar, liksom många andra (trädgårds)historiska forskare gjort tidigare, att räkenskaperna utgör en av de viktigaste dokumentära källorna till kunskap om vilka växter som fanns, införskaffades och användes på godset. För Övedsklosters del förekommer först på 1830-talet de första uppgifterna om inhandlade trädgårdsväxter, tio år senare återfinns de första vetenskapliga växtnamnen, däribland den vanli-

ga azalean för fönsterkarmen, vilket bara är fem år efter det att den för första gången nämns i Danmark. Fram till ca 1860 görs beställningarna uteslutande i Tyskland och Danmark. Först därefter etableras de lokala och skånska trädgårdsfirmorna som leverantörer. Med en verifikation belägger Ahrland planteringsåret (1852) för de flesta ännu befintliga träden i den Engelska parken och varifrån växtmaterialet levererades (Steltzner & Schmatz i Lübeck). Denna tågordning må vinna generell giltighet i historieskrivningen efter dussintalet motsvarande pilotstudier. Här redovisas hur som helst en av de första och mest noggsamma.

Dagböcker utgör oftast mycket spännande och betydelsefulla ingångar till allt som förevarit på gods och gårdar, så också på Övedskloster. Vad beträffar korrespondensen varierar värdet högst betydligt. Affärskorrespondensen blandas med personliga brev och brevväxlingen kan också återfinnas i många olika arkivs brevsamlingar. Ett kap för Övedsklosters del torde dock vara att i brev kunna belägga att 4 000 alléträd importerades från Holland 1767. Med ca 6 m avstånd i de tänkta alléerna visar en beräkning att det skulle kunna handla om nära 12 km alléer, en imponerande sträcka. Ur periodica redovisar Ahrland den generella informationen att modet med friväxande buskar och träd tar sin början under 1800-talets inledande decennier för att eskalera under hela århundradet.

I kapitlet om litteraturen framhåller Ahrland speciellt Nils Johan Ericssons *Anteckningar under en resa i Skåne sommaren 1871* (Stockholm 1871), en ofta okänd eller förbisedd bok av stort, om än lokalt, trädgårdshistoriskt värde. En annan viktigt reflektion av författaren efter litteraturgenomgången, framförd närmast en passant, är det till arter och sorter begränsade växtmaterial som faktiskt användes under hela 1700-talet i Sverige. Vi vill gärna tro att Carl von Linné och hans lärjungar över en natt fick hela Sverige att trädgårdsbomma.

I alla ritningar och planer manifesteras ånyo 1800-talets stora växtintresse. De äldre kartornas (1600-tal) viktigaste bidrag är redovisningen av den landskapliga växtligheten, som alls inte behöver överensstämma med dagens förhållanden. 1700-talet fokuserar genom skiftena ägoslagen men också juridiska gränser och ökar skalan på kartorna. 1910 års härads-karta (den gamla ekonomiska kartan) och konceptet till denna utgör, som Ahrland också påpekar, ett förnämligt och detaljerat svenskt tidsdokument över trädgårdarna vid seklets början. I jämförande studier över större geografiska områden, där kartan kanske har sin allra största

betydelse, har den hittills inte utnyttjats alls. I kapitlet om olika bilder för Ahrland in autenticitetsdiskussionen, det syfte de avbildande konstnärerna har haft med sina bilder, och med det också den varierande källkritik som olika typer av källor kräver. På samma sätt som olika typer av källmaterial belyser olika aspekter av växtmaterialet – arter, införskaffning, odling, gestaltning och skötsel – kräver också de skilda kategorierna av källmaterial sitt sanningsserum.

Det är en uttömmande förteckning av otryckta och tryckta källor och litteratur som ligger bakom innehållsförteckningens kategoriserande av källmaterial. Det enda jag saknar är nog publicerade botaniska inventeringar i Övedstrakten och äldre botanisk litteratur med fynduppgifter för Övedskloster och Skåne i allmänhet. Genom att så lite är skrivet innan 1700-talet gäller det verkligen att utnyttja det material som finns. En av de få möjligheterna (med dokumentärt källmaterial) att vinna åtminstone någon insikt i de forna klosterbrödernas (premonstratensorden) möjliga odlade är att studera reliktväxtfloran i klostrets/godsets omgivning genom den utmärkta skånska botaniska litteraturen. Några arter som utgjorde ”trädgårdsväxter på Övedskloster” under medeltiden skulle kanske visat sig vara kirskål, skelört, lundviva och vänderot, men nog främst digerdöds-botemedlet pestskräp som i Danmark/Skåne kan beläggas introducerad år 1359.

Vad lär oss då Ahrland med sitt arbete och för vem är det skrivet? Ja, först skall sägas att produkten som sådan är sober, väl illustrerad och rent och klart disponerad. En lockande framsidesbild i färg till trots (Adolf Fredrik Barnekows plan över Övedskloster från 1768) förfaller boken inte en sekund till kategorin av glassig eller insmickrande trädgårdslitteratur. Rapporten riktar sig i första hand till forskarsamhället och till kollegor som brottas med likartade metodproblem. Men genom ämnets karaktär både har och förtjänar boken en vidare spridning i Trädgårdssverige. Då den direkt kan ses som ett svar på flera av Florensdokumentets (1981) artiklar på krav om dokumentation inför bevarande och eventuella restaureringsinsatser visavi historiska trädgårdsanläggningar, blir den en omistlig publikation i snart sagt varje antikvaries och bebyggelsevårdares bokhylla. För skåningar har boken också ett särskilt intresse, inte minst för hembygds- och lokalhistoriker. Dess viktigaste indirekta budskap till dem eller oss alla är hur som helst – *festina lente* – att skynda långsamt. Att studera och skriva trädgårdshistoria tar nämligen tid. Den som en gång har gett sig in i arkiven, driven av

nyfikenhet eller sanningslidelse, får nämligen allt svårare att fuska.

Trädgårdsväxter i historiska källor betraktar man nog allra bäst som en guide som tar en i handen och systematiskt, ibland kanske lite övertydligt och beskyddande, leder en igenom det för ämnet trädgårdshistoria relevanta källmaterialet. Dispositionsmässigt är uppdelningen klar i rapporten, i verkligheten går självfallet dokumenten på ett helt annat sätt in i varandra. I inledningen redovisas klart vad syftet med arbetet är (”hur olika källor kan bidra med information om växtligheten under olika perioder i en trädgårdsanläggning”), vad det innehåller och likaså vad det inte utger sig för att vara eller innehålla. Därför är det självfallet oegentligt att komma med synpunkter på det som inte behandlats. Men, det är lätt att upprätta en önskelista för kommande eller kompletterande arbeten. Att utifrån allt det genomgångna materialet sammanställa en *växtlista*, med nödvändiga ofullkomligheter, över när respektive taxon för första gången kunnat beläggas på Övedskloster, hade varit ett nytt men mycket konkret och fruktbart sätt att illustrera de generella utsagorna om den exponentiella växtintroduktionen.

Nomenklaturen är härvidlag en sak för sig och problemen med den har också författaren nämnt. Men om uppgiften inte bara är att redovisa *att* en växt förekommer i källmaterialet utan verkligen reda ut *vilken* växt det handlar om, så kommer man inte förbi detta sisyfosarbete. Äldre svenska trädgårdskonsthistoriska arbeten kännetecknas ofta av att de anger transkriberade växtuppgifter från handskrifter eller andra källor i citat, utan någon tolkning. ”Besvärliga växtnamn” förekommer här främst i räkenskaperna men också i trädgårdstidskrifter, äldre litteratur och inte minst i priskuranter och plantskolekataloger.

Åsa Ahrlands arbete systematiserar och ger klarhet men ställer också många nya frågor. Först när någon gräns sätts och konsekvent upprätthålles kan en god antites i angreppssätt eller innehåll formuleras. Det är god forskning. Hon visar att man ibland kan – och skall – dra stora växlar på ett tillsynesvarande litet fragment, ett speciellt dokument, och att man andra gånger verkligen måste låta bli. Det krävs en förtrogenhet med materialet och en mognad för att avgöra vilket. Källmaterialet måste få blomma, och låt det blomma, men utan trädgårdsmästaromsorger som lukning, ansning och beskärning inne i arkiven tar lätt ogräset överhanden även där.

Kjell Lundquist, Ahnarp